

Выдавецкая дыпламатыя

У пачатку XX ст. Купалаў верш «А хто там ідзе?» прамаўляў жаданне беларускага люду «людзьмі звацца». У 1920-х гг. на змену перыяду культурна-асветніцкай працы прыйшоў этап нацыятворчасці і дзяржаўнага будаўніцтва. На парадку дня паўставала неабходнасць заявіць пра беларускі народ усяму свету. Выданні, што захоўваюцца ў Нацыянальнай бібліятэцы Беларусі, аднымі з першых давалі сістэмнаю інфармацыю пра мінуўшчыну і сучаснасць народа, яго надзённыя клопаты. У кніг блізкі час выхаду (1928 і 1930 гг.), але розныя месцы з'яўлення на свет (Масква, Мінск, Прага), розныя мовы і мэтавая аўдыторыя. Пры гэтым усе яны сталі своеасаблівымі нацыянальнымі візітоўкамі найноўшага часу. Іх літаратурны складнік, на які сфакусіравана наша ўвага, не толькі выконваў дыпламатычна-прадстаўнічую ролю, але і спараджаў цікавыя сюжэты, што і сёння надаюць выдавецкай практыцы мінулага часу адмысловую дынаміку, вызначаюць даследчыцкую перспектыву.

Курсам пабудовы новага ладу

На пэўным этапе для Савецкага Саюза ўзнікла стратэгічная неабходнасць інфармаваць шырокую чытацкую аўдыторыю пра поспехі нацыянальнага будаўніцтва ў розных народаў. У 1928—1930 гг. у выдавецтве «Московский рабочий» (Масква — Ленінград) пабачыў свет шэраг кніг з серыі «Наш саюз»: «Паўночны Каўказ і Дагестанская АССР», «Украіна», «Заходняя вобласць», «Сібірскі край і Бурата-Мангольская АССР» і інш. Выданні падрыхтаваны аўтарскім калектывам на чале са Сцяпанам Крыўцовым (1885—1943), прафесарам Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта, адным з ідэолагаў Пралеткульты, спецыялістам па гісторыі станаўлення Савецкага Саюза.

Кніга «Беларусь» стала своеасаблівым адказам — сухой мовай лічбаў і фактаў — на ўзніслае пытанне Паўлюка Труса, зададзенае ім у паэме «Дзясяты падмурак» (1928), прысвечанай 10-годдзю Кастрычніцкай рэвалюцыі: «Край палёў... // О, край, // калі ж ты станеш // краем фабрык дымных і машын?»

У 1928 года Савецкі Саюз узяў курс на індустрыялізацыю краіны, пераўтварэнне яе з аграрнай у прамысловую. Быў прыняты першы пяцігадовы план развіцця народнай гаспадаркі, у ходзе выканання якога ў БССР уведзены ў дзеянне 78 буйных і 480 сярэдніх і дробных прамысловых прадпрыемстваў. З 1920-х гг. вытворчая тэма становіцца адной з прыярытэтных у мастацкай літаратуры. Письменнікі культывуюць стваральную працу, з'яўляюцца адпаведнымі жанры (вытворчы раман) і новы тып літаратурнага героя.

І па фармаце, і па структуры кніга «Беларусь» вытрымана ў адпаведнасці з аналагічнымі серыйнымі працэнтамі. Вылучана восем раздзелаў,

прысвечаных агульнаму агляду мінулага і сучаснага, вытворчым сілам, сельскай гаспадарцы, прамысловасці і промыслам, культуры, сацыялістычнаму будаўніцтву і інш.

Адзін з водгукаў на гэтае выданне быў надрукаваны ў «Літаратурным дадатку да газеты «Савецкая Беларусь»» (1928, № 17, 21 кастр.). Аўтар у цэлым лаяльна паставіўся да асноўнага зместавага напаўнення: «...невялікая, папулярная кніжка, якая мае сваёй мэтай даць чытачу ўсесаюзнага абхвату сякое-такое ўяўленне аб сучаснай Беларусі ў межах СССР».

Фармальнай зачэпкай для крытыкі рэцэнзента, што падпісаўся крыптанімам П. Т., сталі ўжытыя ў дачыненні да нацыянальнай культуры дзеясловы прошлага часу. А калі гаворка зайшла пра персаналізацыю сучаснага літаратурнага працэсу, аўтарскаму абурэнню не было межаў:

«Па-першае, мы штосьці не чулі, каб быў такі пісьменнік «Цітка Гартін». Мо Цішка Гартны? Калі гэта абмылка друку, дык чаму не зроблена папраўка?

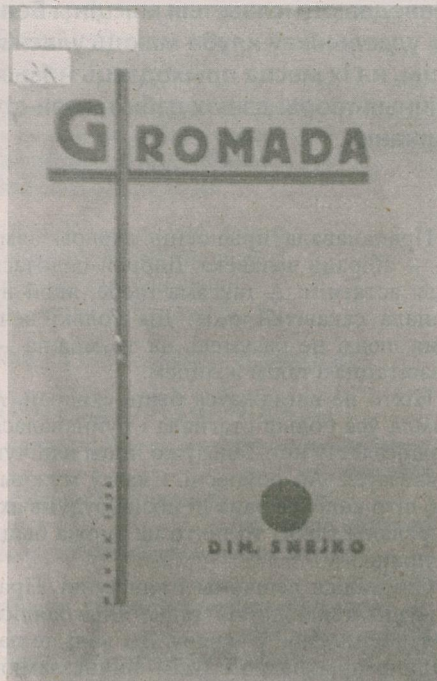
Па-другое, ці ж не камізмам гучыць гэты пералік, у якім <...> такія выдатныя пралетарскія пісьменнікі, як М. Чарот, М. Зарэцкі, А. Александровіч і інш., нават не ўпамнуты».

Раздражненне ў рэцэнзента, хутчэй за ўсё, выклікалі названія ў «пераліку» імёны, якія ў Мінску ўжо былі выключаны з найноўшага літаратурнага канона, — Алякс Гарун і Фабія Шантыр: «...не варта брацца за справу, калі яе не ведаеш, бо падобныя рэчы выглядаюць вельмі непа-пралетарску і проста некарэктна».

Можам меркаваць, асабліва экспрэсія ў ацэнках аднаго раздзела, прысвечанага культуры, тлумачылася менавіта скажоным напісаннем псеўданіма Зміцера Жылуновіча — Цішкі Гартнага, аднаго з айцоў-заснавальнікаў Беларускай ССР, які ў той час займаў шэраг высокіх дзяржаўных пасадаў, вёў рэй у выдавецкай справе. Акрамя таго, «пясняр працы і змагання» (М. Пятуховіч) у 1928-м шырока святкаваў 20-годдзе сваёй літаратурнай дзейнасці.

Эсперанта да Токіа давядзе

На старонках савецкай прэсы шмат увагі надавалася падтрымцы працоўных, нацыянальна-вызваленчай барацьбы ў Польшчы. Не стаў выключэннем і «Літаратурны дадатак...», абраны намі ў якасці адмысловага навігатора па актуальных тэмах і публікацыях 1928 года. Тут былі надрукаваны «Паэма блакітнага возера» Міхаса Чарота, прысвечаная «Зняволеным братам Заходняй Беларусі», апавяданне «Ах, да чаго даходзе...» (3 жыцця Заходняй Беларусі) Леапольда Родзевіча. Назва-прысвечэнне аднаго з вершаў Алякса Дудара наўпрост скіроўвала ўвагу да рэзананснага палітычнага працэсу ў Польшчы — «Беларускай Сялянска-Работніцкай Грамадзе»...

У 1920-я гг. штучная мова эсперанта не толькі спрыяла міжнароднай камунікацыі, але і была выгаднай трыбунай для маладой Краіны Саветаў, з яе стратэгічным напрамкам на суветную рэвалюцыю і спіранне нацыянальных межаў. З 1926 г. курсы эсперанта на мінскім радыё вёў Янка Маўр. На гэтую мову былі перакладзены асобныя творы Янкі Купалы, Якуба Коласа, Цішкі Гартнага (пісьменнік сам вывучаў эсперанта), Платона Галавача, Рыгора Кобеца і інш. У Польшчы эсперанцкі рух захапіў Максіма Танка і Сяргея Новіка-Пеюна.

Калі ў лютым 1928 г. сталіцу БССР наведаў японскі пісьменнік-эсперантыст Акіта Удзюку, яго суправаджаў Зміцер Снежка (1903—1957), папулярны аўтар штучнай мовы, літаратуразнаўца, перакладчык. На эсперанта выйшла кніга Зм. Снежкі «Грамада» (Мінск, 1928). Факусіруючы асноўную ўвагу на палітычным працэсе ў Польшчы над самай масавай нацыянальнай арганізацыяй, спадзеючыся на шырокі міжнародны розгалас, аўтар не мог не даць азнамленчую інфармацыю пра беларускія землі, што адышлі да Польшчы паводле Рыжскага падзелу 1921 года. Змест выдання склалі наступныя часткі:

- Заходняя Беларусь, яе тэрыторыя і насельніцтва: агульная інфармацыя.
- Вайна 1914—1918 гадоў і яе наступствы.
- Каланізацыя Заходняй Беларусі паякамі.
- Школьна-адукацыйны рух у Заходняй Беларусі.
- Вынікі польскага кіравання ў Заходняй Беларусі.
- Беларуска-сялянска-работніцкая «Грамада».
- Дадатковая інфармацыя.

Пачэсны пасада

Выпускнік філасофскага факультэта Карлавага ўніверсітэта Мікола Ільяшэвіч выдаў кнігу «Беларусь і беларусы» (Прага, 1930), укладзеную як *post scriptum* да сваёй доктарскай дысертацыі.

У якасці эпіграфа да ўсяго выдання выкарыстана апошняя строфа з верша Янкі Купалы «Маладая Беларусь» («Вольны вецер напеў вольных песень табе...», 1906—1912) — «адной з жамчужын патрыятычнай лірыкі паэта дакастрычніцкага часу» (А. Лойка). І зроблена гэта паводле першай публікацыі ў зборніку «Шляхам жыцця» (Пецяярбург, 1913). У наступнай рэдакцыі «пачэсны пасада» Беларуса мела заняць ужо не «між славянамі», а «між народамі».

Купалаў гэты адметны не толькі сваёй роляй зачыну і стрыжнёвай дум-

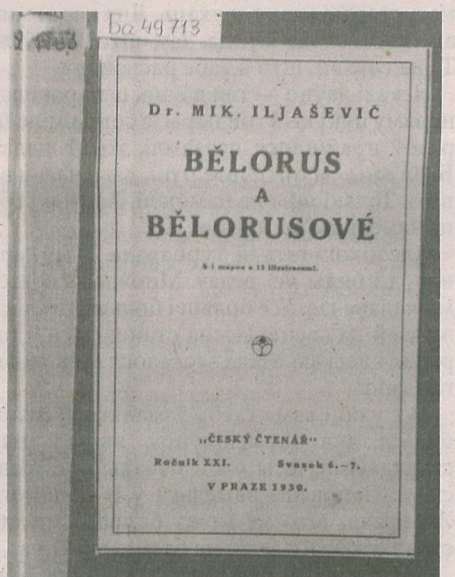
кі, але ўяўляе цікавасць і як прыклад транслітэрацыі, зробленай з улікам спецыфікі чэшскай графікі:

*Padyjmajsia z nizin, sakalina sjamja,
Nad palami bačkoj, nad kurhanami,
Zanimaj, Bielarus matadaja maja,
Svoj pačesny pasad miž slavianami.*

Janka Kupala.

У прадмове Мікола Ільяшэвіч патлумачыў некаторыя прычыны адсутнасці Беларусі на карце Еўропы на працягу апошніх стагоддзяў як асобнага дзяржаўнага суб'екта, павышаную цікавасць да яе гісторыі і культуры ў апошнім часе.

Чытацкі запыт у Чэхаславакіі заклікана задаволіць інфармацыя, змешчаная ў дзвюх частках. У першай гаворка ідзе пра этнаграфічную тэрыторыю і нацыянальны адрозненні беларусаў. У раздзеле «Гістарычны агляд беларускага адраджэнскага руху» асобна вылучаны параграфы «Беларусы ў Польшчы», «БССР (Савецкая Беларусь)», «Беларусы ў Латвіі», «Беларусы ў Літве і ў СССР». Асобнымі структурнымі кампанентамі прадстаўлены «Культурныя і геаграфічныя адрозненні Беларусі» і «Беларуская прыгожая пісьменнасць».

Другая частка мае назву «Узоры беларускай літаратуры» і падзелена на тры раздзелы:

I. Вершы. (Прадстаўлены асобныя творы Я. Купалы, Я. Коласа, А. Дудара, Ц. Гартнага, А. Моркаўкі, М. Чарота ў перакладах А. Чэрнага, Ф. Ціхага, Ё. Горы, Я. Сейферта, І. Рубіна.)

II. З прозы: Тарас Гушча. Стараста. Пераклаў Ф. Ціхі.

III. Беларускае казкі: «Бусел», «Музыка і чэрці», «Ілья і Пётр», «Неба і пекла», «За дабро плаціцца злом».

У якасці ілюстрацый выкарыстаны рэпрадукцыі здымкаў Яна Булгака «Беларускі тып» і «Беларускія тыпы», карціны Ільі Рэпіна «Беларусь», выява фрагмента слускага пояса, старонкі аднаго з выданняў Францыска Скарыны і першага нумара газеты «Наша Доля», а таксама партрэты пісьменнікаў: В. Дуіна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, Я. Купалы, М. Багдановіча, Ф. Аляхновіча. У якасці дадатку прадстаўлена этнаграфічная карта беларускіх земляў.

...Усе тры кнігі, разгледжаныя намі, мелі розныя ідэйна-зместавыя дамінанты. Але гэта было зладжанае трохгалоссе, скіраванае да ўсяго свету, пра маладую рэспубліку, народ, які сваёй працай і самаахвярным змаганнем заслужыў свой пачэсны гістарычны пасада — як роўны сярод роўных.

Мікола ТРУС,
кандыдат філалагічных навук
Фота аўтара